IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

BOLALARDA DUDUQLANISHNI BARTARAF ETISHDA NAFAS MASHQLARINING LOGOPEDIK AHAMIYATI

Sultanova Jasmina Quatbay qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Maktangacha va boshlang‘ich talim Maxsus pedagogika: Logopediya 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda duduqlanishni kamaytirish va nutq ravonligini rivojlantirishda nafas mashqlarining logopedik ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan yoritiladi. Duduqlanish bolalarda nutq oqimining buzilishi, tovush, bo‘g‘in yoki so‘zlarning takrorlanishi, cho‘zilishi, to‘xtalib qolish holatlari bilan namoyon bo‘ladigan murakkab nutq buzilishidir. Mazkur jarayonda nafas olish, ovoz chiqarish, artikulyatsiya va psixologik holat o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘un ishlashi nutq ravonligini ta’minlaydi. Nafas mashqlari bolaning nutqiy nafasini to‘g‘ri shakllantirish, nutq paytida zo‘riqishni kamaytirish, ovoz chiqarish jarayonini boshqarish, ritm va tempni me’yorlashtirishga yordam beradi. Maqolada duduqlanishning kelib chiqish omillari, logopedik diagnostika, nafas mashqlarining turlari, ularni qo‘llash bosqichlari, ota-onalar bilan hamkorlik va korreksion ish samaradorligi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Duduqlanish, logopediya, nafas mashqlari, nutqiy nafas, ravon nutq, korreksion ish, diafragmal nafas, nutq tempi, relaksatsiya, bolalar nutqi.

Bolalarda nutqning to‘g‘ri va ravon shakllanishi ularning aqliy, psixologik, ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Nutq bola uchun nafaqat fikr bildirish vositasi, balki atrofdagilar bilan munosabatga kirishish, o‘z ehtiyojini ifodalash, ta’lim jarayonida faol ishtirok etish va shaxs sifatida shakllanishning asosiy omillaridan biridir. Shu sababli nutqdagi har qanday buzilish bolaning umumiy rivojlanishiga, o‘ziga bo‘lgan ishonchiga va ijtimoiy moslashuviga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Duduqlanish bolalar nutqida ko‘p uchraydigan ravonlik buzilishlaridan biri hisoblanadi. ASHA duduqlanishni nutq oqimining uzilishi, tovush yoki bo‘g‘inlarning takrorlanishi, tovushning cho‘zilishi va nutqda “blok” holatlari bilan kechadigan holat sifatida tavsiflaydi [1]. Duduqlanish odatda bolalik davrida boshlanadi; NIDCD ma’lumotlariga ko‘ra, rivojlanish duduqlanishi yosh bolalar nutq va til ko‘nikmalarini egallayotgan davrda yuzaga keladi va bu duduqlanishning eng keng tarqalgan shaklidir [2].

Duduqlanishni korreksiya qilishda logopedik yondashuvlar kompleks tarzda olib boriladi. Bunda faqat talaffuz yoki tovushlarni to‘g‘rilash emas, balki nafas, ovoz, artikulyatsiya, nutq tempi, ritm, emotsional holat va muloqotga bo‘lgan ishonch ham hisobga olinadi. Mayo Clinic ma’lumotiga ko‘ra, duduqlanishni davolashda nutq terapiyasi, nutq tezligini sekinlashtirish, duduqlanish holatini anglash, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish va ota-ona bilan ishlash muhim ahamiyatga ega [3]. Shu nuqtayi nazardan, nafas mashqlari duduqlanishni kamaytirishga qaratilgan logopedik ishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Chunki nutq jarayoni nafas chiqarish bilan bevosita bog‘liq. Bola nutq paytida nafasini to‘g‘ri taqsimlay olmasa, gap boshlashda qiynalishi, tovushni zo‘riqib chiqarishi, bo‘g‘in yoki so‘zlarni takrorlashi mumkin. Nafas mashqlari esa nutq apparatini bo‘shashtirish, nafasni boshqarish va nutqiy jarayonni ritmik tashkil etishga yordam beradi.

Duduqlanish – nutqning ravonligi, tempi va ritmi buzilishi bilan kechadigan holatdir. U bolada turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin. Ayrim bolalarda tovush yoki bo‘g‘inlar takrorlanadi: masalan, “m-m-m-men”, “bo-bo-bola”. Ba’zi bolalarda tovushlar cho‘ziladi: “ssssuv”, “aaaaana”. Yana ayrim hollarda bola gap boshlashdan oldin to‘xtalib qoladi, ovoz chiqara olmaydi yoki so‘z orasida pauza yuzaga keladi. Bu holatlar nutq bloklari deb ataladi. Duduqlanish faqat tashqi nutqiy belgilar bilan cheklanmaydi. Ko‘pincha bola gapirayotganda

yuz, bo‘yin, lab, jag‘ yoki yelka mushaklarida zo‘riqish kuzatiladi. Ba’zi bolalar ko‘zini yumib olishi, boshini qimirlatishi, qo‘l harakatlari bilan o‘zini “yordam berishga” urinishi mumkin. Bu belgilar duduqlanishning ikkilamchi harakatlari sifatida qaraladi. Duduqlanish bolaning psixologik holatiga ham ta’sir qiladi. Bola o‘z nutqidagi qiyinchilikni sezgan sari gapirishdan tortinishi, savollarga qisqa javob berishi, jamoa oldida so‘zlashdan qochishi mumkin. ASHA duduqlanish nafaqat nutqdagi uzilishlar, balki gapirish bilan bog‘liq salbiy his-tuyg‘ular, zo‘riqish, ayrim so‘z yoki vaziyatlardan qochish bilan ham kechishi mumkinligini qayd etadi [1].

Duduqlanishning yagona sababi yo‘q. U ko‘pincha biologik, nevrologik, irsiy, psixologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladi. NIDCD duduqlanish murakkab omillar o‘zaro ta’siri bilan bog‘liq ekanini, rivojlanish duduqlanishi oilaviy moyillik bilan ham aloqador bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydi [2]. NHS ma’lumotida ham duduqlanish ota-onaning xatosi tufayli kelib chiqmasligi, rivojlanish va irsiy omillar, shuningdek nutqni boshqaruvchi miya sohalaridagi muvofiqlashuv xususiyatlari rol o‘ynashi mumkinligi ko‘rsatiladi [4]. Bolalarda duduqlanish ko‘pincha 2–6 yosh oralig‘ida, ya’ni nutq faol rivojlanayotgan davrda sezila boshlaydi. Bu davrda bolaning so‘z boyligi tez kengayadi, u murakkab gaplar tuzishga harakat qiladi, fikrini tezroq ifodalashga intiladi. Agar nutqiy fikrlash, nafas, ovoz va artikulyatsiya jarayonlari bir maromda muvofiqlashmasa, nutq oqimida uzilishlar paydo bo‘lishi mumkin. Duduqlanishni kuchaytiruvchi omillarga shoshiltirish, bolaning gapini bo‘lish, uning o‘rniga gapni tugatib qo‘yish, doimiy tanqid qilish, qo‘rquv, hayajon, haddan tashqari talabchanlik, oiladagi notinch muhit va muloqotdagi bosim kiradi. Biroq bu omillar duduqlanishning yagona sababi emas, ular mavjud holatni kuchaytirishi mumkin.

Nutqiy nafas oddiy fiziologik nafasdan farq qiladi. Oddiy nafas olishda inson nafasni avtomatik tarzda oladi va chiqaradi. Nutqiy nafasda esa nafas chiqarish jarayoni nutq bilan bog‘lanadi. Ya’ni inson gapirayotganda nafas chiqarish oqimi tovush hosil qilish, so‘zlarni talaffuz qilish va gapni ravon davom ettirishga xizmat qiladi. Ravon nutq uchun nafas yetarli, tinch, boshqariladigan va nutq mazmuniga mos taqsimlangan bo‘lishi kerak. Bola gapni boshlashdan oldin yetarli nafas olmasa yoki nafasni juda tez sarflab qo‘ysa, gapning o‘rtasida to‘xtab qolishi, ovozi pasayishi yoki zo‘riqib gapirishi mumkin. Duduqlanishda aynan shu muvofiqlashuv buzilishi tez-tez kuzatiladi. Nafas mashqlarining logopedik ahamiyati shundaki, ular bolaning nutq paytidagi nafasini ongli boshqarishga o‘rgatadi. Bola qachon nafas olish, qachon sekin chiqarish, gapni qanday boshlash, uzun jumlani qanday qismlarga bo‘lib aytish kerakligini asta-sekin o‘zlashtiradi. NIDCD ayrim duduqlanish terapiyalarida sekin gapirish, nafasni tartibga solish va oddiy javoblardan murakkab gaplarga bosqichma-bosqich o‘tish usullari qo‘llanishini qayd etadi [2].

Nafas mashqlari duduqlanishni korreksiya qilishda bir nechta vazifani bajaradi.

Birinchidan, ular nutq apparatidagi ortiqcha zo‘riqishni kamaytiradi. Duduqlanish paytida bola ko‘pincha nafasni ushlab qoladi yoki tovushni kuch bilan chiqarishga urinadi. Bunday holatda lab, til, jag‘, bo‘yin va ko‘krak mushaklarida taranglik kuchayadi. Tinch va chuqur nafas olish mashqlari esa mushaklarni bo‘shashtirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, nafas mashqlari nutqning ritmini tartibga soladi. Bola nafas chiqarish davomida qisqa so‘z, ibora yoki gapni aytishni o‘rganadi. Bu nutqni shoshmasdan, bo‘lib-bo‘lib, ma’noli pauzalar bilan ifodalashga yordam beradi.

Uchinchidan, nafas mashqlari ovoz chiqarishni yengillashtiradi. Bola tovushni keskin boshlamasdan, yumshoq va tabiiy chiqarishga o‘rganadi. Bu ayniqsa gap boshlashda qiynaladigan bolalar uchun muhimdir.

To‘rtinchidan, nafas mashqlari bolaning o‘z nutqini nazorat qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Bola nutq jarayonida nafasini, tempini va ovozini kuzatishga o‘rganadi. Bu esa logopedik korreksiyaning muhim psixofiziologik asosidir.

Beshinchidan, nafas mashqlari bolaning emotsional holatini barqarorlashtiradi. Tinch nafas olish bola organizmida umumiy bo‘shashish hissini kuchaytiradi, hayajonni kamaytiradi va gapirishga bo‘lgan ishonchni oshiradi.

Duduqlanishni kamaytirishda qo‘llaniladigan nafas mashqlarini bir necha guruhga ajratish mumkin.

1. Diafragmal nafas mashqlari.

Diafragmal nafasda bola nafasni ko‘krakning yuqori qismi bilan emas, balki qorin sohasi orqali chuqurroq olishga o‘rganadi. Bunda qorin nafas olayotganda biroz oldinga chiqadi, nafas chiqarishda esa sekin ichkariga tortiladi. Bu mashq nafasni chuqur, tinch va barqaror qilishga yordam beradi. Masalan, bola yotgan holatda qorniga kichik o‘yinchoq qo‘yiladi. Nafas olayotganda o‘yinchoq yuqoriga ko‘tarilishi, nafas chiqarayotganda pastga tushishi kuzatiladi. Bu mashq bolaga nafas harakatini ko‘rish orqali anglash imkonini beradi.

2. Sekin nafas chiqarish mashqlari.

Bu mashqlarda bola nafasni shoshmasdan chiqarishga o‘rgatiladi. Masalan, shamni o‘chirmasdan sekin puflash, paxtani stol ustida asta surish, sovun pufakchalarini chiqarish, qog‘oz kapalakka sekin puflash kabi o‘yinlar qo‘llaniladi. Bunday mashqlar nafas chiqarish davomiyligini oshiradi.

3. Nafas va ovozni uyg‘unlashtirish mashqlari.

Bu bosqichda bola nafas chiqarish bilan birga unli tovushlarni cho‘zib aytadi: “aaaa”, “oooo”, “mmmm”. Keyinchalik bo‘g‘inlar va qisqa so‘zlar qo‘shiladi: “ma”, “mo”, “men”, “mana”. Maqsad – tovushni kuch bilan emas, yumshoq va ravon chiqarishdir.

4. Nafas va nutq ritmini bog‘lash mashqlari.

Bunda bola qisqa iboralarni bir nafasda aytishga o‘rganadi: “Men keldim”, “Bu mening kitobim”, “Ona keldi”. Keyin gaplar asta-sekin kengaytiriladi. Bola gapni boshlashdan oldin shoshmasdan nafas oladi, so‘ng gapni ravon aytishga harakat qiladi.

5. Relaksatsion nafas mashqlari.

Bu mashqlar bolaning umumiy zo‘riqishini kamaytirishga qaratiladi. Masalan, “gulni hidlash – shamni sekin puflash” mashqi samarali hisoblanadi. Bola go‘yoki gulni hidlayotgandek burun orqali tinch nafas oladi, so‘ng shamni o‘chirmasdan sekin puflagandek og‘iz orqali chiqaradi.

Nafas mashqlari logopedik jarayonda tartibsiz emas, balki bosqichma-bosqich tashkil qilinishi kerak.

Birinchi bosqich: tayyorlov bosqichi.

Bu bosqichda bola tinch holatda nafas olish va chiqarishni o‘rganadi. Mashqlar o‘yin shaklida beriladi. Logoped bolaga “to‘g‘ri nafas ol”, “xato qilding” kabi keskin buyruqlar bermasligi kerak. Aksincha, mashq quvnoq va erkin muhitda bajariladi.

Ikkinchi bosqich: nafasni ovoz bilan bog‘lash.

Bu bosqichda unli tovushlar, sonor tovushlar va oddiy bo‘g‘inlar bilan ishlanadi. Masalan, bola sekin nafas chiqarib “aaaa”, “mmmm”, “la-la-la” kabi tovushlarni aytadi. Maqsad – ovozni zo‘riqmasdan chiqarish.

Uchinchi bosqich: nafasni so‘z va iboralar bilan bog‘lash.

Bola bir nafasda qisqa so‘z va iboralarni aytishga o‘rgatiladi. Masalan: “olma”, “qizil olma”, “men olma yedim”. Gaplar bolaning yoshiga va nutqiy imkoniyatiga mos tanlanadi.

To‘rtinchi bosqich: dialogik nutqqa o‘tish.

Bu bosqichda bola savol-javob, suhbat, rolli o‘yinlar va hikoya qilish jarayonida nafasni boshqarishga o‘rganadi. Masalan, “Do‘kon”, “Mehmon kutish”, “Shifokor”, “Bog‘cha” kabi o‘yinli vaziyatlar tashkil etiladi.

Beshinchi bosqich: kundalik nutqqa tatbiq etish.

Eng muhim bosqich – o‘rganilgan ko‘nikmani kundalik hayotda qo‘llashdir. Bola faqat logoped xonasida emas, uyda, bog‘chada, maktabda va tengdoshlari bilan muloqotda ham tinch nafas olish, shoshmasdan gapirish va gapni yumshoq boshlashga o‘rganishi kerak.

Duduqlanishni kamaytirishda nutq tempi muhim ahamiyatga ega. Ko‘p hollarda bola fikrini tez aytishga urinadi, natijada nafas, artikulyatsiya va fikr oqimi bir-biriga mos kelmay qoladi. Bu esa takrorlanish, to‘xtalish yoki zo‘riqishni kuchaytirishi mumkin. Logoped bolaning nutq tempini sekinlashtirish, pauza qilish, gaplarni qismlarga bo‘lish, jumla oldidan tinch nafas olish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Mayo Clinic nutq terapiyasida sekinroq gapirishni o‘rganish va vaqt o‘tishi bilan tabiiy nutq shakliga o‘tish duduqlanish terapiyasining usullaridan biri ekanini ko‘rsatadi [3]. Biroq sekin gapirish bolaga majburiy tarzda singdirilmasligi kerak. Agar bola har bir so‘zni haddan tashqari sekin aytishga majburlansa, nutq tabiiyligini yo‘qotishi mumkin. Shuning uchun maqsad – nutqni sun’iy sekinlashtirish emas, balki ritmik, erkin va ravon nutqni shakllantirishdir.

Duduqlanish ko‘pincha bolaning emotsional holati bilan bog‘liq holda kuchayadi. Bola hayajonlanganda, qo‘rqqanda, shoshilganda yoki ko‘pchilik oldida gapirganda duduqlanish kuchayishi mumkin. Shu sababli logopedik ishda psixologik qulaylik yaratish juda muhim. Nafas mashqlari bolaning ichki tinchlanishiga yordam beradi. Mashg‘ulotdan oldin qisqa nafas mashqlari bajarilishi bola diqqatini jamlaydi, ortiqcha hayajonni kamaytiradi va nutqqa tayyorlaydi. Ammo logoped bolaning e’tiborini faqat duduqlanishga qaratmasligi kerak. Aks holda bola o‘z nutqidan yanada xavotirlanishi mumkin. NHS duduqlanish terapiyasida bolaning o‘zini erkin va ishonchli his qiladigan muhit yaratish, nutq ravonligi va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish, shuningdek qo‘rquv va xavotir bilan ishlash muhimligini ta’kidlaydi [4].

Bolalarda duduqlanishni kamaytirishda ota-onalar bilan hamkorlik muhim o‘rin tutadi. Chunki bola logoped xonasida qisqa vaqt bo‘ladi, asosiy muloqot esa uyda va ta’lim muassasasida davom etadi. Agar oilada bola doim shoshiltirilsa, gapini bo‘lishsa, xatolari ustidan kulishsa yoki “to‘g‘ri gapir” deb bosim qilinsa, logopedik ish samarasi pasayishi mumkin. Ota-onalarga quyidagi tavsiyalar berilishi maqsadga muvofiq:

-bola gapirayotganda uning so‘zini bo‘lmaslik;

-gapni bola o‘rniga tugatib qo‘ymaslik;

-bolaga javob berish uchun vaqt berish;

-oila a’zolarining o‘zlari ham sekin va sokin gapirishga harakat qilishi;

-bolaning nutqiga emas, aytmoqchi bo‘lgan fikriga e’tibor qaratish;

-tanqid o‘rniga rag‘batlantirishdan foydalanish;

-uyda tinch va mehrli muloqot muhitini yaratish;

-logoped tavsiya qilgan nafas mashqlarini qisqa, o‘yin shaklida bajarish.

NIDCD ota-onalarga bola bilan suhbat uchun qulay va tinch muhit yaratish, bolani diqqat bilan tinglash, gapini tugatishga shoshilmaslik va sekinroq, xotirjamroq gapirishni tavsiya qiladi [2]. Mayo Clinic ham ota-onalarga bola gapirayotganda tabiiy ko‘z kontaktini saqlash, uning gapini tugatib qo‘ymaslik, navbat bilan gaplashish, tanqid qilmaslik va qo‘llab-quvvatlash zarurligini ta’kidlaydi [3].

Nafas mashqlarini qo‘llashda bir nechta metodik talabga rioya qilish zarur.

Birinchidan, mashqlar bolaning yoshiga mos bo‘lishi kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mashqlar o‘yin shaklida beriladi: sham puflash, kapalak uchirish, sovun pufagi chiqarish, “gulni hidlash” kabi topshiriqlar qiziqarli bo‘ladi.

Ikkinchidan, mashqlar qisqa va muntazam bo‘lishi kerak. Uzoq davom etgan nafas mashqlari bolani charchatadi. Ayniqsa kichik yoshdagi bolalarda mashg‘ulotlar 3–5 daqiqalik qisqa bloklar shaklida tashkil qilinishi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, mashqlar majburlash orqali emas, rag‘batlantirish orqali bajarilishi kerak. Bola mashqni “davolanish” sifatida emas, qiziqarli o‘yin sifatida qabul qilsa, natija samaraliroq bo‘ladi.

To‘rtinchidan, nafas mashqlari boshqa logopedik usullar bilan birga qo‘llanishi kerak. Faqat nafas mashqlari bilan duduqlanishni to‘liq bartaraf etish har doim ham mumkin emas. U nutq tempi, ritm, ovoz, artikulyatsiya, psixologik qo‘llab-quvvatlash va kommunikativ mashqlar bilan uyg‘unlashganda samarali bo‘ladi. NIDCD duduqlanish uchun yagona “davo” mavjud emasligini, davolash bolaning yoshi, kommunikativ maqsadlari va individual ehtiyojlariga qarab tanlanishini qayd etadi [2].

Beshinchidan, mashqlar xavfsiz bajarilishi lozim. Bola bosh aylanishi, charchoq yoki noqulaylik sezsa, mashq to‘xtatiladi. Juda chuqur va tez-tez nafas olishga majburlash mumkin emas.

Bolalarda duduqlanishni kamaytirishga qaratilgan logopedik ishlar tizimli olib borilganda ijobiy natijalar kuzatiladi. Nafas mashqlari bolaning nutqiy nafasini shakllantiradi, ovoz chiqarishdagi zo‘riqishni kamaytiradi, nutq tempi va ritmini tartibga soladi. Eng muhimi, bola gapirish jarayonida o‘zini erkinroq his qila boshlaydi. Biroq natijalar har bir bolada bir xil bo‘lmaydi. Duduqlanishning davomiyligi, bolaning yoshi, oilaviy muhit, irsiy moyillik, psixologik holat, logopedik mashg‘ulotlarning muntazamligi va ota-onalar ishtiroki korreksion ish samaradorligiga ta’sir qiladi. Shuning uchun logopedik ish individual yondashuv asosida tashkil qilinishi lozim. Muhokama qilinishi kerak bo‘lgan muhim jihat shundaki, “duduqlanishni bartaraf etish” tushunchasi har doim “butunlay yo‘qotish” degani emas. Amaliyotda asosiy maqsad bolaning nutq ravonligini oshirish, gapirishdan qo‘rqmasligini ta’minlash, kommunikativ faolligini rivojlantirish va ijtimoiy muhitda erkin ishtirok etishiga yordam berishdir. Mayo Clinic ham davolash duduqlanishni har doim to‘liq yo‘qotmasligi mumkinligini, ammo nutq ravonligini, samarali kommunikatsiyani va ijtimoiy ishtirokni yaxshilashga xizmat qilishini ta’kidlaydi [3].

Bolalarda duduqlanishni kamaytirish va nutq ravonligini rivojlantirishda nafas mashqlari muhim logopedik vositalardan biridir. Duduqlanish nutqning tempi, ritmi, nafas, ovoz va artikulyatsiya jarayonlari o‘rtasidagi muvofiqlikning buzilishi bilan bog‘liq holda namoyon

bo‘ladi. Shu sababli nafasni to‘g‘ri tashkil etish duduqlanish korreksiyasida alohida ahamiyat kasb etadi. Nafas mashqlari bolaning nutqiy nafasini boshqarish, nafas chiqarishni uzaytirish, ovozni yumshoq boshlash, mushak zo‘riqishini kamaytirish, nutq ritmini shakllantirish va psixologik tinchlanishga yordam beradi. Ayniqsa diafragmal nafas, sekin nafas chiqarish, nafas va ovozni uyg‘unlashtirish, qisqa iboralarni bir nafasda aytish, o‘yinli puflash mashqlari logopedik amaliyotda samarali hisoblanadi. Shu bilan birga, nafas mashqlari mustaqil yagona vosita emas. U logopedik diagnostika, nutq tempi ustida ishlash, ritmik mashqlar, psixologik qo‘llab-quvvatlash, ota-onalar bilan hamkorlik va kundalik muloqot muhitini yaxshilash bilan birgalikda qo‘llanganda natija beradi. Demak, bolalarda duduqlanishni bartaraf etishda nafas mashqlarining logopedik ahamiyati nafaqat nutq texnikasini yaxshilashda, balki bolaning o‘ziga ishonchi, kommunikativ faolligi va ijtimoiy moslashuvini rivojlantirishda ham namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. American Speech-Language-Hearing Association. Stuttering and Cluttering. ASHA, 2024.
2. National Institute on Deafness and Other Communication Disorders. What Is Stuttering? Diagnosis & Treatment. NIDCD, 2017.
3. Mayo Clinic. Stuttering: Diagnosis and Treatment. Mayo Clinic, 2024.
4. National Health Service. Stammering. NHS, 2023.
5. Bloodstein O., Ratner N. B. A Handbook on Stuttering. – Clifton Park: Cengage Learning, 2008.
6. Guitar B. Stuttering: An Integrated Approach to Its Nature and Treatment. – Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2014.
7. Volkova L. S. Logopediya. – Moskva: Vlados, 2007.
8. Levina R. E. Osnovy teorii i praktiki logopedii. – Moskva: Prosveshchenie, 1968.